

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Вступ. Результати проведеної аналітичної роботи свідчать про наявність лише деяких елементів системи економічної безпеки на підприємствах що є яскравими представниками харчової промисловості України. Саме це обумовлює необхідність формування такої системи на переважній більшості вітчизняних підприємств, особливо якщо вони планують працювати та розвиватись в довгостроковій перспективі в умовах інтеграції в світову економіку.

Особливим фактором формування на підприємствах системи економічної безпеки є зацікавленість у здійсненні захисту підприємства осіб (як в середині підприємства так і з оточуючого зовнішнього середовища), які визначають основні напрямки та пріоритети його діяльності, від яких залежить стабільність роботи господарюючого суб'єкта, життєздатність та сам факт існування його на ринку, зокрема: власники, інвестори, керівництво, кредитори, партнери (як існуючі так і потенційні) (рис.1).

Необхідно зазначити, що створити універсальну систему економічної безпеки неможливо, оскільки кожне підприємство унікальне, має свої особливості функціонування, ринкові зв'язки, можливості, потенціал, орієнтоване на власну ринкову нішу.

Слід зазначити, що питаннями розробки теорії системи економічної безпеки підприємства займаються В.П. Мак-Мак, Ярочкін В.І., Грунін О.А. та Грунін С.О., Н Потапова, Чернявський А.А., Г. Лянний, І.М. Кузнецов, О.О.Кузнецов та інші[1-12].

Але проблемам розроблення теоретичних засад та практичних рекомендацій щодо економічної безпеки зокрема харчових підприємств приділяється дуже мало уваги.

Окрім того, система економічної безпеки повинна бути унікальною та невідомою для не уповноважених осіб та інших господарюючих суб'єктів. Оскільки будь-яка система не може бути ідеальною, і при наявності відомостей про побудову та особливості діяльності системи економічної безпеки, може бути знайдене слабке місце та завдана шкода підприємству.

Постановка завдання. Тому, ставиться завдання відпрацювання рекомендацій щодо формування системи економічної безпеки для підприємств харчової промисловості України.

Рис. 1. Зацікавленість осіб у формуванні системи економічної безпеки на підприємстві

Пропонується наступна послідовність створення системи економічної безпеки для підприємств харчової промисловості: визначення особливостей формування системи економічної безпеки для підприємств харчової промисловості; побудова моделі економічної безпеки підприємства; побудова ефективної моделі інформаційного забезпечення діяльності підприємства.

Визначення особливостей формування системи економічної безпеки на підприємствах харчової промисловості має передбачати: формулювання мети створення; визначення об'єктів управління; виявлення специфіки побудови системи; визначення критеріїв побудови ефективної системи безпеки.

Результати. Метою створення та функціонування системи безпеки підприємства є стабільна ефективна діяльність господарюючого суб'єкта в умовах конкуренції та різноманітних ризиків. Відповідно до окресленої мети формуються цілі (рис. 2) та визначаються об'єкти управління (рис. 3).

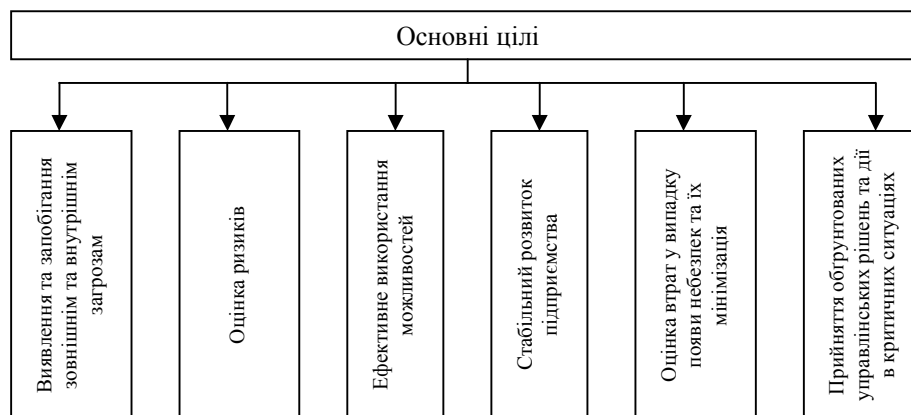

Рис. 2. Цілі системи економічної безпеки підприємства

При побудові системи безпеки необхідно враховувати наступні моменти:

- визначення необхідних етапів процесу забезпечення безпеки;
- розподіл повноважень і визначення відповідальності;

- вибір необхідних методик та методів виявлення небезпек (можливостей), їх аналізу та нейтралізації (використання);
- визначення та організація інформаційних потоків;
- визначення необхідного обсягу фінансування;
- визначення критеріїв ефективності системи.

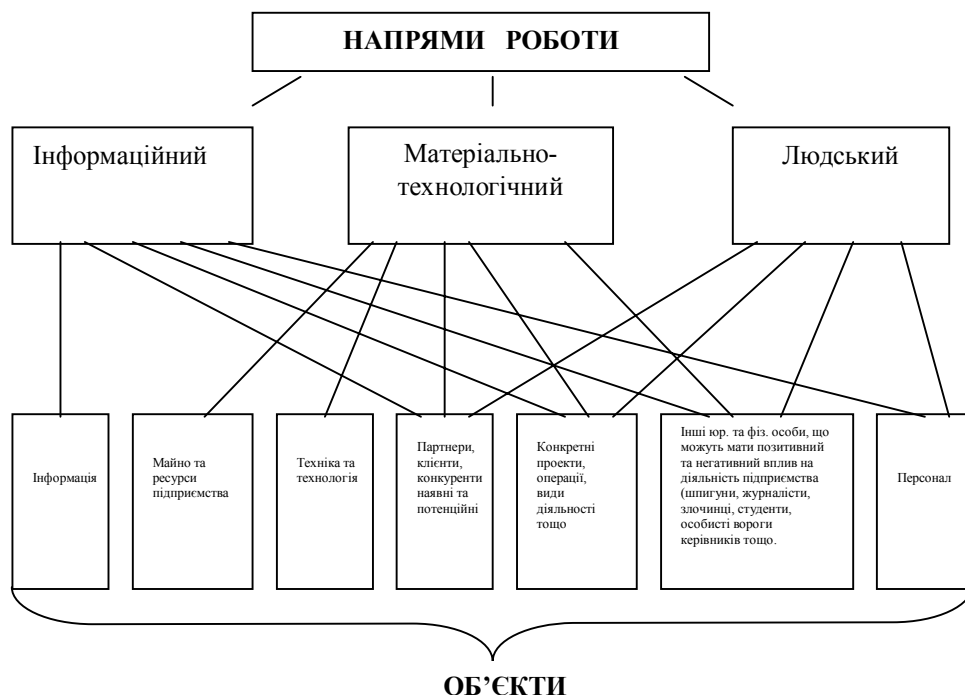

Рис. 3. Основні напрямки та об'єкти системи економічної безпеки підприємства

Враховуючи результати проведеного аналізу діяльності підприємств харчової промисловості та здійснюваних ними заходів безпеки, можна виокремити необхідні особливості формування системи економічної безпеки (□ абл.. 1).

Таблиця 1

Особливості формування системи економічної безпеки підприємства

Основні напрями побудови системи безпеки	Особливості формування системи економічної безпеки на підприємствах харчової промисловості
1	2
Визначення необхідних етапів процесу забезпечення безпеки	<ul style="list-style-type: none"> - формування переліку змін, які можуть вплинути на підприємство; - аналіз та виявлення небезпек, загроз, можливостей; - створення переліку особливо небезпечних факторів в діяльності підприємства; - вибір методів реагування на зміни; - визначення інформації, яка є найбільш важлива для конкретного підприємства (відповідно до галузі, підгалузі, розташування, ступеня монополізації ринку тощо)

Продовження таб. 1

1	2
Розподіл повноважень та відповідальності	<ul style="list-style-type: none"> - визначення ступеню допуску та доступу працівників; - розподіл повноважень, визначення відповідальних осіб; - визначення необхідного ступеня централізації системи економічної безпеки.
Вибір необхідних методів, методик	<p>Особливу увагу приділити:</p> <ul style="list-style-type: none"> - визначенню методів збирання інформації про зовнішнє та внутрішнє середовище; - визначенню методик обробки і аналізу інформації; - визначенню методів нейтралізації, врахування загроз (можливостей).
Визначення і організація інформаційного забезпечення	<ul style="list-style-type: none"> - згідно визначених повноважень та рівня допуску та доступу; - згідно визначеного ступеню централізації; - згідно загальної, організаційної та управлінської структури підприємства.
Визначення необхідного обсягу фінансування	<ul style="list-style-type: none"> - визначення переліку витрат на створення системи економічної безпеки; - визначення обсягу постійного фінансування функціонування системи; - визначення фінансування нейтралізації загроз або використання можливостей.
Визначення критеріїв ефективності системи	<p>Розроблення методик оцінки ефективності системи безпеки виходячи з вчасності виявлення змін, їх важливості та величини ресурсів необхідних для реагування на такі зміни.</p>

Враховуючи системний підхід, система економічної безпеки підприємства повинна охоплювати всі сфери діяльності підприємства (виробничу, фінансову, інноваційно-інвестиційну, зовнішньоекономічну, науково-дослідну, комерційну і т.д) (табл. 2).

При формуванні комплексної системи економічної безпеки необхідно врахувати найбільш ризиковані моменти в кожній сфері діяльності конкретного підприємства, враховуючи специфіку його роботи, сегмент ринку, розміри економічної діяльності, розташування, асортимент продукції та номенклатуру сировинних і матеріальних ресурсів тощо.

Для забезпечення найбільш повного аналізу, вчасного виявлення та успішного реагування на потенційні та наявні зміни в роботі підприємства при побудові комплексної системи економічної безпеки необхідно визначити оптимальний рівень її централізації на кожному конкретному підприємстві. Так, на нашу думку, можливі такі рівні централізації виконання функцій забезпечення безпеки господарюючого суб'єкта:

- спеціалістами кожного підрозділу;
- спеціалістами окремо створеного підрозділу економічної безпеки;
- спеціалістами окремо створеного підрозділу економічної безпеки при оперативній підтримці фахівців кожного підрозділу підприємства.

Визначення рівнів централізації дало змогу виділити три типи систем економічної безпеки, які доцільно було б впровадити на підприємствах харчової промисловості, а саме:

- централізована система (функції безпеки виконує підрозділ економічної безпеки підприємства);
- змішана система (певні функції безпеки внесені в обов'язки окремих спеціалістів відділів під загальним керівництвом підрозділу економічної безпеки підприємства, а найбільш важливі здійснюються безпосередньо підрозділом);
- децентралізована система (функції безпеки внесені в обов'язки окремих спеціалістів відділів та керівництва).

Таблиця 2

Об'єкти аналізу зі сторони найімовірніших небезпек та можливостей

Сфера виробництва			Сфера комерційної діяльності		Сфера НД і ДКР та стратегічного планування	Сфера інвестиційної діяльності	Сфера фінансової діяльності	Сфера зовнішньої економічної діяльності	Сфера управління персоналом
Планування	Постачання	Виробництво	Вивчення ринку	Збут					
- джерела сировини, матеріалів; - наявність необхідного обсягу об'єктивних коштів; - наявність необхідних потужностей; - наявність достатньої кількості складських приміщень та їх технічна оснащеність (для сировини та готової продукції)	- якість сировини, матеріалів; - ціни та сировину та матеріали; - погодні умови; - можливість погашення власних зобов'язань; - виконання домовленостей зі сторони постачальників; - безпека перевезень та зберігання.	- якість продукції; - умови зберігання сировини, напівфабрикатів, продукції; - стан основних засобів; - використання вуглеводородів; - виробничі ризики.	- попит на продукцію; - конкуренція; - угодобавляючі, складові, ринкові ризики; - стан ринку національного та міжнародного.	- дисципліна оплати за реалізовану продукцію; - ціни на продукцію; - умови реалізації та поставки; - реклама; - безпека перевезень та зберігання продукції; - комерційні ризики.	- тенденції на ринку продукції, сировини, енергетичних ресурсів; - тенденції на ринку техніки та технологій; - винаходи, розробки, ноу-хау; - розробки, наукові; - НД організації та їх діяльність; - НД і ДК діяльність конкурентів	- тенденції на ринку цінних паперів; - банківський відсоток по кредитах; - ставка рефінансування НБУ; - інвестиційні ризики; - термін реалізації інвестиційних проектів; - терміни повернення інвестицій та їх ефективність	- платоспроможність структури джерел ресурсів; - ліквідність; - фінансова стійкість; - ризик банкрутства	- курси валют; - митна політика; - експортно-імпортна операція; - іноземне законодавство; - ціни на міжнародному ринку; - дисципліна оплати за реалізовану продукцію; - безпека перевезень.	- кваліфікація; - лояльність, порядність, добросовісність; - доступ до інформації; - зв'язки із зовнішнім середовищем; - готовність до змін, нових методів роботи, навчання, творчого мислення, генерації ідей тощо.

Централізована система економічної безпеки передбачає створення окремого підрозділу, на який покладено завдання збирання і аналізу інформації, виявлення небезпек, загроз та можливостей, відпрацювання оптимальних управлінських рішень, інформаційне забезпечення всіх сфер діяльності підприємства, фізичний та технічний захист тощо.

Створення такого підрозділу має проходити за наступними стадіями:

- економічне обґрунтування необхідності формування системи економічної безпеки;
- виявлення необхідності створення підрозділу економічної безпеки;
- визначення структури підрозділу економічної безпеки, що відповідатиме вимогам підприємства;
- розроблення положення про підрозділ економічної безпеки як офіційного наказу по підприємству;
- визначення обсягу фінансування створення підрозділу, матеріально-технічного забезпечення тощо;
- безпосередньо організація підрозділу економічної безпеки (підбір персоналу, його навчання, визначення обов'язків, надання повноважень та відповідальності і т.д.);
- розроблення правил, процедур, методів роботи, звітності, необхідної документації, інструкцій, положень, пам'яток, комунікаційних зв'язків, системи допуску та доступу і т.д.

При децентралізованій системі економічної безпеки певні функції та етапи роботи покладаються в обов'язки окремих працівників, робота яких пов'язана з відповідними напрямками. При цьому остаточний аналіз, прогнозування, узгодження та прийняття рішень може здійснюватись керівництвом підприємства, або аналіз, прогнозування та відпрацювання рекомендацій також може здійснюватись визначеними працівниками-фахівцями, а керівництво здійснює лише прийняття рішень (в залежності від наявності кількості персоналу, його завантаженості та кваліфікації).

На нашу думку, така система найкраще працюватиме на невеликих підприємствах, що мають значні фінансові обмеження, обслуговують невеликий сегмент ринку (місцевого значення), невисоку ризикованість бізнесу та невелику чисельність персоналу.

Формування децентралізованої системи економічної безпеки має проходити за наступними стадіями:

- економічне обґрунтування необхідності формування системи економічної безпеки;
- виявлення необхідності формування децентралізованої системи економічної безпеки;

- розроблення положення про систему економічної безпеки як офіційного наказу по підприємству;
- безпосередньо організація системи економічної безпеки (визначення фахівців, на яких будуть покладені додатково функції з економічної безпеки, їх навчання при необхідності, визначення обов'язків, надання повноважень та відповідальності і т.д.);
- розроблення правил, процедур, методів роботи, бюджету, звітності, необхідної документації, інструкцій, положень, пам'яток, комунікаційних зв'язків, системи допуску та доступу і т.д.

Змішану систему економічної безпеки ми пропонуємо запроваджувати лише на великих підприємствах, а особливо на тих, що мають відокремлені структурні підрозділи, зокрема: дочірні підприємства, філії, представництва, окремі великі підрозділи інфраструктури. Така система, на нашу думку, також буде ефективною на різного виду об'єднаннях (асоціації, корпорації, консорціуми, концерни тощо).

Змішана система вимагає значних обсягів фінансування, великої кількості задіяного персоналу та складних комунікаційних зв'язків.

Ми вважаємо, що при змішаній системі економічної безпеки основні функції мають виконуватись підрозділом економічної безпеки, що має свою складну і розгалужену структуру. А деякі функції зі збирання інформації, первинної обробки, аналізу та виявлення загроз і можливостей, а також при можливості реагування на них має виконуватись спеціалістами на місцях, особливо на відокремлених підрозділах, дочірніх підприємствах, філіях тощо. Але вся робота повинна координуватись підрозділом економічної безпеки.

При формуванні змішаної системи економічної безпеки необхідно проходити наступні стадії:

- економічне обґрунтування необхідності формування системи економічної безпеки;
- виявлення необхідності створення підрозділу економічної безпеки;
- визначення структури підрозділу економічної безпеки, що відповідатиме вимогам підприємства;
- розроблення положення про підрозділ економічної безпеки як офіційного наказу по підприємству;
- визначення обсягу фінансування створення підрозділу, матеріально-технічного забезпечення тощо;
- безпосередньо організація підрозділу економічної безпеки (підбір персоналу, його навчання, визначення обов'язків, надання повноважень та відповідальності і т.д.);
- розроблення правил, процедур, методів роботи, звітності, необхідної документації, інструкцій, положень, пам'яток, комунікаційних зв'язків, системи допуску та доступу і т.д.;
- обґрунтування необхідності залучення до роботи підрозділу економічної безпеки спеціалістів в конкретних відділах та підрозділах підприємства, що дасть змогу отримувати більш повну інформацію, вчасно виявити наявні або потенційні зміни в роботі та зекономити кошти;
- визначення необхідного обсягу фінансування для здійснення додаткових функцій спеціалістами на місцях;
- безпосередньо організація системи економічної безпеки в підрозділах (підбір персоналу, його навчання, визначення обов'язків, надання повноважень та відповідальності, визначення комунікаційних зв'язків, визначення рівнів допуску та доступу тощо).

Для визначення типу системи економічної безпеки на кожному окремому підприємстві ми пропонуємо застосувати певні критерії (табл. 3).

Таблиця 3

Критерії визначення оптимального типу системи економічної безпеки на харчовому підприємстві

№ п / п	Критерій	Доцільність формування змішаної системи	Доцільність формування централізованої системи	Доцільність формування децентралізованої системи
1	Загальна, виробнича та організаційна структура	Наявність декількох дочірніх підприємств Наявність окремих великих підрозділів, служб та підприємств соціальної та виробничої інфраструктури	Корпусна виробнича структура Наявність підрозділів та служб соціальної і виробничої інфраструктури	Відсутність дочірніх підприємств, філій. Безщогова структура виробництва. Відсутність окремих підрозділів та служб соціальної і виробничої інфраструктури
2	Ступінь охоплення ринку	Здійснення діяльності на вітчизняному (більшість території України) та міжнародному (значні об'єми) ринках	Здійснення діяльності на вітчизняному та міжнародному ринках	Здійснення діяльності в основному на вітчизняному обмеженому ринку (підприємство місцевого значення)
3	Національна належність капіталу	Значна частка капіталу належить іноземним власникам	Належність капіталу як вітчизняним так і іноземним власникам	Значна частка капіталу належить вітчизняним власникам
4	Масштаби діяльності: чисельність персоналу, обсяг реалізації, номенклатура та асортимент продукції	Велика чисельність персоналу, значні грошові обороти та широкий асортимент продукції	Велика чисельність персоналу, великий обсяг реалізації, неширокий асортимент	Невелика чисельність персоналу, невеликі обсяги реалізації та неширокий асортимент
5	Використання інноваційних техніки та технологій	Наявність власних НД і ДК підрозділів. Переважна більшість техніки і технологій є власними найновішими розробками Використання інноваційних техніки і технологій	Використання інноваційних техніки і технологій, а також власних наукових розробок	Відсутність підрозділів НД і ДКР. Переважна більшість техніки і технологій відповідає вимогам ринку. Використовуються деякі власні удосконалення техніки і технологій
6	Ризикованість бізнесу та наявність загроз і небезпек	Висока ризикованість бізнесу, наявність великої кількості різнопланових небезпек та загроз	Помірна ризикованість бізнесу	Низька ризикованість бізнесу, невелика кількість небезпек та загроз
7	Необхідний обсяг інформації для ефективної діяльності та прийняття оптимальних управлінських рішень	Великі об'єми, різноплановість, наявність, необхідність різних джерел	Невеликі обсяги, значна кількість джерел	Невеликі об'єми, незначна кількість джерел

Висновки. Отже, в даній науковій праці автором проаналізовано особливості побудови системи економічної безпеки підприємств харчової промисловості, а також запропоновано власне бачення різних форм створення системи економічної безпеки господарюючого суб'єкта з врахуванням специфіки галузі, що відповідатиме вимогам ведення бізнесу в сучасних умовах.

Список використаних літературних джерел

1. Грунин О.А., Грунин С.О., Экономическая безопасность организации – СПб.: Питер, 2002. –160 с.
2. Доронин А.И., Бизнес-разведка.–М.: Издательство «Ось-89», 2002.–288с.
3. Мак-Мак В. П. Служба безопасности предприятия. Организационно-управленческие и правовые аспекты деятельности. — М.: Мир безопасности, 1999.

4. Іванюта Т.М., Заїнчковський А. О. Економічна безпека підприємства: навч. посіб. –К.: Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.
5. Кузнецов И.Н., Бизнес-безопасность. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2007. – 416 с.
6. Кузнецов Олександр Олександрович, Євсєєв Сергій Петрович, Кавун Сергій Віталійович. Захист інформації та економічна безпека підприємства: монографія. — Х. : ХНЕУ, 2008. — 360с.
7. Чернявский А. А. Безопасность предпринимательской деятельности. Конспект лекций. — К.: МАУП, 1998. — 124 с;
8. Шабінський Олександр Володимирович. Економічна безпека підприємств аграрного сектора України: теорія, методологія та механізм реалізації: автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04 / Шабінський Олександр Володимирович; Луган. нац. аграр. ун-т. — Луганськ, 2010. — 40
9. Шемаєва Людмила Григорівна. Економічна безпека підприємств у стратегічній взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища: автореф. дис. ... / Л. Г. Шемаєва; ВНЗ "Ун-т економіки та права "КРОК". — К., 2010. — 39 с.
10. Ярочкин В. И. Система безопасности фирмы. — М.: Ось-89,1997.
11. <http://intel2b.wordpress.com/2009/08/15/>
12. www.connect.ru/article.asp?id=4350